

E. LEVINAS IR ETINĖS FILOSOFIJOS ĮTEISINIMAS – ATSAKYMAS A. MICKŪNUI

Jolanta Saldukaitytė

Mykolo Romerio universiteto
Humanitarinių mokslų instituto
Filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
El. paštas: J.Saldukaityte@mruni.eu

Santrauka. *Straipsnyje aptariama Algio Mickūno kritika Emmanuelio Levino etinės filosofijos atžvilgiu, klausiant, ar radikalia išorėje paremtas mąstymas gali būti laikomas filosofija. Viena vertus, Mickūnas Levino fenomenologijoje išvelgia spekuliatyvumo momentą, nuo filosofijos vedantį link teologijos. Antra, jis tvirtina, kad etinis santykis, esminis Levino mąstyme, galiausiai yra dar vienas ontologinis galios diskursas. Ši Mickūno kritika seka iš jo filosofijos sampratos, kuri atpalaiduojama tiek nuo transcendencijos mąstymo, tiek nuo Vakarų metafizikos apskritai. Laikomasi nuomonės, kad Levino filosofijoje transcendencija nėra tapati spekuliatyviosios teologijos Dievo sampratai. Teigiama, kad Levino filosofijoje ji nurodo į intersubjektyvų santykį, reikalaujantį fenomenologinės prieigos. Autorė gina požiūrį, kad Levino etinė metafizika nėra grindžiama galios santykiu, nėra ji ir Vakarų filosofijos atmetimas. Pripažįstant intersubjektyvumo svarbą, Levino filosofijoje veikiau atskleidžiamas gilesnis, etinis, metafizikos prasmės matmuo, taip drauge pagilinant pačią Vakarų filosofiją.*

Pagrindiniai žodžiai: *Levinas, Mickūnas, fenomenologija, metafizika, etika*

Emmanuelis Levinas knygos, tiesiogiai skirtos apsvaistyti filosofijos prasmei, neparašė. Vis dėlto jo tekstuose akivaizdi pastanga tiek atsakyti į klausimą, kas yra filosofija, tiek permąstyti graikiškąją filosofijos sampratą. Ieškodamas filosofijos prasmės, Levinas ją randa ne ontologijoje, ne keldamas būties klausimą, o etikoje, atsakomybėje už kitą asmenį. Vakarų filosofinėje tradicijoje ilgainiui ištvirtino Aristotelio pasiūlyta praktinės ir teorinės filosofijos perskyra, etika priskirta ontinei sričiai, taip drauge jai suteikiant ir žemesnį filosofinį statusą. Levino tvirtinimas, kad etika, o ne ontologija yra pirmoji filosofija, atrodo, užklausia, o gal net ir paneigia

graikiškąją filosofijos sampratą. Negana to, etikos kaip pirmosios filosofijos sampratoje susiduriame su tam tikru jos „negrynumu“, elementais, kurie tradiciškai laikomi filosofijai svetimais (Dievo, begalybės, atsakomybės, epifanijos ir kt. sampratos). Atpažįstama, kad tai į Levino filosofiją ateina iš jam artimos judėjiškosios tradicijos. Taip Levinas atsiduria savotiškoje Atėnų–Jeruzalės įtampoje: interpretuojant jo tekstus vieni priskiriami filosofinei tradicijai, kiti – judaistinei, kartais šios perskyros atsisakoma filosofijos naudai, o kartais – religijos. Pats klausimas, ar Levinas lieka filosofijos ribose, primena Leo Strausso išryškintą Atėnų ir Jeruzalės,

proto ir apreiškimo, filosofijos ir tikėjimo perskyrą, laikantis nuomonės, kad tarp šių dviejų mąstymo paradigmu beveik ar visai nėra nieko bendra.

Algio Mickūno kritinė laikysena Levino filosofijos atžvilgiu plaukia iš jo paties filosofijos sampratos ir savitos Levino filosofijos interpretacijos, su kuria polemizuojama šiame straipsnyje. Mickūnas, likdamas ištikimas graikiškajai klausinėjimo aistrai ir filosofijos kaip išminties meilės sampratai, drauge išplečia platoniskąją eroto sampratą: išminties meilę traktuoja ne kaip šaltą, racionalią intelektualinę tiesos ir idėjų paiešką, o kaip aistringą įvairių pasaulio profilių atskleidimą bei jų patyrimą. Drauge, sokratiško klausinėjimo metodu papildydamas kosminių skirtumų nesiliaujama žaizduojančia žaisme, Mickūnas teigia pasaulio estetinio patyrimo vertingumą. Klausdamas, ar tai, ką Levinas daro, gali būti vadinama filosofija, Mickūnas laikosi griežtos filosofinio ir nefilosofinio mąstymo perskyros. Levino mąstymo „negryną“ filosofiskumą arba dar radikaliau – filosofijos paneigimą Mickūnas atpažįsta bene esminiuose Levino minties aspektuose: tai jo modifikuotas fenomenologijos metodas, kitybės analizė, etikos samprata.

Fenomenologija ir spekuliatyvioji filosofija

Tiek Levinas, tiek Mickūnas laikomi fenomenologais, kurie kiekvienas savaip pratęsė ir pakoregavo Edmundo Husserlio metodą. Lietuviškame kontekste Levinas vadinamas antifenomenologu (Keršytė 1999: 76), postfenomenologu (Bacevičiūtė 2005), jo indėlis laikomas fenomenologijos praplėtimu (Jonkus 2009: 107) ar

įvardijamas kaip opozicija fenomenologijai, su nuoroda į antifenomenologiskumą (Gutauskas 2007: 157). Mickūnas, savo fenomenologijoje siekdamas atsisakyti bet kokių išankstinių prielaidų ir pabrėždamas grynos, tiesioginės patirties svarbą, to pasigenda Levino filosofijoje. Levino fenomenologijoje aptikdamas akivaizdų spekuliatyvumo momentą Mickūnas ją laiko nepakankamai fenomenologiška. Spekuliatyviųjų filosofijų bruožu jis įvardija tai, kad į filosofiją įvedama tam tikra išankstinė duotis (būtis, Dievas, begalybė, monada ir t. t.). Tokiu būdu „fenomenų pasaulis, susidedantis iš daiktų, erdvės ir laiko, išvedamas iš transcendentinio X“ (Mickūnas & Šliogeris 2009: 272). „Transcendentinio X“ hipotezė, Mickūno teigimu, lemia tai, jog pagrindiniu filosofijos klausimu tampa pradžios klausimas, čia turint omenyje ne tiek laikinį pradžios momentą, kiek pradžią kaip pirminę duotį¹. Be šio spekuliatyvaus postulato, anot Mickūno, neišsiverčia nė viena pirmoji filosofija. Pasaulis laikomas nebūtinu ir atsitiktiniu, priklausomu ir išvedamu iš būtinios galutinės būties. Ši sau pačiai pakankama duotis, Mickūno įvardijama „kosminiais kljais“, užtikrina pasaulio esatį ir tęstį.

Pradžios kaip pirminės duoties klausimą, pasitelkiant Martiną Heideggerį, būtų galima pervadinti pagrindo klausimu: „Kodėl apskritai yra esiniai, o ne priešingai – nieka(i)s?“ Atsigręždami į metafizikos istoriją matome, kad tradicija, atsakydama į klausimą „kodėl“, pateikia

¹ „Pradžios koncepcija apima tris momentus: pirma, tai yra pirminė būtis, antra, tai pirminė duotis sekoje, trečia, ji yra laiko ir sekos sąlyga“ (Mickūnas & Šliogeris 2009: 273)

įvairius atsakymus: Platonui toks pagrindas yra aukščiausioji Gėrio idėja, Aristoteliui – *logos* ir galimybė visa paaiškinti keturiomis pagrindinėmis priežastimis, Rene Descartes'ui – *fundamentum inconcussum* – nenuginčijamas savi-akivaizdumas, Gottfriedui W. Leibnizui – *principium reddendae rationis sufficientis*, Immanueliui Kantui – patyrimo galimybės sąlygos, Georgui W. F. Hegeliui – Absoliuto konceptas etc. Nors Levinas būties ir pagrindo klausimo nekelia, o priešingai, nuo jo siekia išsivaduoti, Mickūnas jį, atrodo, pastato į tą pačią metafizikų gretą.

Levinas, anot Mickūno, spekuliatyvųji šuolį atlieka filosofiją papildydamas begalybės matmeniu. Savo filosofijos sampratą siedamas su betarpiška patirtimi, Mickūnas pabrėžia, jog begalybė yra niekaip nepatiriama, tai grynai spekuliatyvioji plotmė. Begalybės mąstymas filosofijai yra nebūdingas – tai ateina iš teologijos. Tokio mąstymo gijas Levino filosofijoje Mickūnas atseka besidriekiančias iš judaistinės tradicijos. Anot jo, tik skaitant Senąjį Testamentą, randama begalybės (begalinio Dievo) samprata, o graikiškajai filosofijos sampratai ji yra svetima. Atkreipdamas dėmesį, kad Levino teigiamos etikos kaip pirmosios filosofijos ištakos yra pirmesnės už bet kokią ontologiją, Mickūnas daro išvadą, kad taip būties pažinimas paklūsta teologijos reikalavimams.

Šiame straipsnyje laikomasi nuomonės, kad Levinas griežtos perskyros tarp Atėnų ir Jeruzalės mąstymo paradigmu nedaro, o veikia numato jų tarpusavio komunikaciją (Levinas 1994: 170). Filosofiją suprasdamas kaip Vakarų dvasingumo nešėją (Levinas 1987: 155), Levinas atsisako religinio ir filosofinio mąstymo perskyros.

Filosofija turi būti pajėgi mąstyti ir Dievą, Dievą ir filosofiją mąstydamą kartu – visa, ką žinau apie Dievą, turi rasti etinę išraišką (Levinas 1990: 17). Kita vertus, nors jam nepriimtina biblinio ir filosofų dievo perskyra (Levinas 2001: 166–167), religija ir teologija yra griežtai skiriamos. Levino kritinė nuostata pozityvios teologijos atžvilgiu, kaip straipsnyje „Prieš teologiją“ nurodo Levino filosofijos tyrinėtojas Richardas A. Cohenas, plaukia iš jo kritikos, taikomos Vakarų mąstymui, totalybei kaip tokiai, – Levino filosofija veda priešinga kryptimi nei teologija. Pabrėždamas, kad Levino filosofija yra reprezentacijos kritika, autorius drauge nurodo šią kritiką esant skirtą tiek ontologijai, tiek teologijai. Teologinė prieiga panaikina transcendenciją ją temizuodama (Cohen 2010: 296–313). Teologija tiek, kiek ji siekia įvardyti, nusakyti Dievą, jį paverčia esiniu ir transcendenciją panaikina. Tai Levinui yra tik dar vienas totalybės variantas. Kiek komplikuočiau yra jo santykis su negatyviaja teologija² – būtent dėl netiesioginės nuorodos į kitą, į Dievą, jo „pėdsako“. Tačiau Mickūnas linkęs Leviną laikyti ne pozityviuoju ar negatyviuoju, bet spekuliatyviuoju teologu, turėdamas omenyje tai, kad begalybė yra niekaip nepatiriama, ji gali būti tik postuluojuama – ką esą ir daro Levinas. Taip, anot Mickūno, „Levino fenomenologijos projekte buvo implikuoti spekuliatyviošios teologijos pagrindai, kurie yra neprieinami patirties keliu“ (Mickūnas 2011b: 5). Įvedant begalybę kaip „žmogaus trapumo apsaugą“ atsiribojama nuo tiesioginės pa-

² Šią polemiką, išryškinant jo laikysenos dviprasmiškumą, plačiau yra aptarusi Rita Šerpytytė (Šerpytytė 2007).

tirties, paneigiama tiek filosofija, tiek pats gyvenimas. Tai Mickūnui leidžia Leviną, kaip ir daugelį kitų filosofų³, vadinti *spekuliatyviu* filosofu ar netgi „pranašu“, teologu, pabrėžiant tiek begalybės išankstinę duotį, tiek jos nepatiriamumą.

Begalybė Levino filosofijoje nurodo išorę [*extériorité*]. Įvedamas išorės kaip visiškos kitybės mąstymą, palaipsniui atskleisdamas vis radikalesnius kitybės aspektus (egzistencijos, laiko, etikos, kalbos, Dievo), Levinas „sutrikdo“ tam tikrą Vakarų filosofijos uždaramą, kryptį į totalybę bei grįžimą į *tą patį*. Išorę Levinas supranta kaip tokią kitybę, kuri negali tapti vidujybe ir negali būti apimta mąstymu. Tai kažkas visiškai *kito*. Būtent šiuo aspektu Levino filosofijoje begalybės samprata iš dalies yra artima dekartiškajam begalybės aiškinimui. Descartes'o begalybės idėja, kaip kylanti iš kažko už manęs ir nerandanti atitiktens manyje, pranoksta *noema* – *noesis* koreliaciją bei reprezentaciją. Būdama tobulesnė už baigtinumą, begalybė negali būti kildinama iš baigtinio subjekto, ji yra anapus jo. Taigi begalybės idėja į baigtinybę turi būti jau įdėta pačios begalybės. Ją turėdami *a priori*, suvokiame savo baigtinumą. Begalybės *ideatum* pranoksta pačią idėją, nuotolis tarp idėjos ir *ideatum* neatitinka to nuotolio, kuris paprastai skiria mąstymo veiksmą nuo jo objekto. Begalybė negali sutilti į pačią begalybės idėją, o baigtinybė negali apimti begalybės⁴. Drauge – begalybė ir transcen-

dencija lieka nepažinios. Karteziškoje begalybės sampratoje Levinui svarbu tai, kad čia įvyksta tam tikras „sąmonės pertrūkis, kuris yra ne išstūmimas į sąmonę, bet išblaivėjimas arba pabudimas, sukrečiantis ‘dogminį miegą’, glūdinti bet kokios objektu besiremiančios sąmonės gelmėse“ (Levinas 2001: 174–175). Tačiau pripažindamas Descartes'o atradimą, kad santykis su visiška kitybe nėra suvedamas į vidujybę, Levinas, skirtingai nei Descartes'as, ieško neracionalaus santykio su begalybe.

Santykį su begalybe Levinas įvardija *geismu*: „Descartes'o filosofijoje begalybės idėja lieka teorinė idėja, kontempliacija, žinojimas. O aš manau, kad santykis su begalybe yra ne žinojimas, bet Geismas“ (Lévinas 1994: 93). Būtent geismo įvedimas Levino filosofijoje paliečia ir fenomenologinio metodo šerdį. Geismu persmelktos sąmonės intencionalumo struktūra yra ypatinga – begalybę mąstanti sąmonė negali įimti to, ką ji mąsto. Taip suvirpinami tiek esaties metafizikos, tiek reprezentacinio atpažinimo pagrindai, peržengiama Husserlio *Karteziškosiose meditacijose* tebeišsaugota mokslo bei ontologijos pirmenybė. Begalybė nėra atpažįstama ar pažįstama, ji nėra postuluojuama – jos yra geidžiama. Būtent todėl, kad begalybė nėra nei sąvoka, nei objektas, būtų klaidinga klausti, kaip nurodo Theo de Boeras, ir apie jos realybę, jos ontologinį statusą (Boer 1986: 94). Taigi, nors Mickūnas siūlo levinišką begalybę suprasti kaip idealą, kaip išankstinę, visa grindžiančią duotį, įvedamas geismo santykis nurodo kitokią jos pobūdį. Geismas –

³ Mickūnas spekuliatyviais filosofais, be Levino, įvardija ir Descartes'ą, Galileo, Newtoną, Leibnizą, Kantą, Berkeley, Heideggerį, Whiteheadą, Deleuze'ą, Foucault, Barthes'ą ir kt.

⁴ Nuoroda į Descartes'ą ir baigtinės būtybės nepapimamą begalybę žr. (Dekartas [Descartes] 1978: 188,

192; Lévinas 1994: 92; Levinas 2001: 176–179; Levinas 2007: 40–41).

kryptis į tokią išorę, kuri niekada negali tapti vidurybe ir negali būti apimta mąstymu, tai kryptis link *visiškai* kitko. Geismo struktūrą Levinas atpažįsta ir visoje Vakarų metafizikoje, taip drauge pateikdamas ir pačios metafizikos netradicinę sampratą. Metafizikos permąstymo intencija iš dalies primena ir heidegerišką pastangą, tačiau drauge yra ir priešinga jai. Heideggeris metafiziką kaltina būties, ontologinio skirtumo užmarštimi, o Levinas atkreipia dėmesį į kitybės, Kito skirtumo užmarštį. Anot jo, „Vakarų filosofija sutampa su tokiu kito [*l'Autre*] atskleidimu, kuriame kitas, reikšdamasis kaip būtis, praranda savo kitybę. Nuo pat vaikystės filosofiją lydi kito, pasiliekančio kitu, baimė, neišveikiama alergija“ (Levinas 1999: 45). Oponuodamas antikiniam vienovės principui, vyraujančiam nuo Parmenido iki Benedikto Spinozos ir Hegelio, Levinas metafiziką aiškina kaip siekį užpildyti tuštumą ir grįžti į tapatybę bei totalybę. Ji prasidėjusi nuo atskirties [*séparation*], kurią Levinas mato kylančią būtent iš geismo – kitaip ji tebutų nuopuolis, „laikinas totalybės įtrūkis“.

Levinas, darydamas posūkį nuo ontologijos (suprantamos kaip būties mąstymas ir būties supratimas) link etikos, su begalybe, transcendencija užmezga tokį santykį, kuris nėra nei mistiškas ištirpimas begalybėje, nei religinis išgyvenimas, nei jos pažinimas (kas būtų totalybė), nei, kaip matysime vėliau, paklusimas anoniminei išorę. Begalybės geismas negali būti sutapatintas su poreikiu, neturi jis ir erotinio geismo pobūdžio, nėra jis ir estetinės įvairovės troškimas. Kitybės geismą Levinas mato persmelktą „moralinės būtinybės griežtumo“ (Levinas 1987: 59), troškimo kitam daryti gera, prasmės anapus būties, kitaip nei būtis

paieškos. Jo filosofijoje santykis su transcendencija yra etinis santykis.

Mickūno išsakoma kritika, Leviną įvardijant *monistiškos dievybės garbintoju* (Mickūnas 2011a: 230), artima Jacques'ui Derrida, teigiančiam, kad be galo kitas gali būti tik dieviškas kitas. „Kitas yra kitas tik jei jo kitybė yra visiškai neredukuojama, tai yra be galo neredukuojama ir be galo Kitas gali būti tik Begalybė“ (Derrida 2005: 129). Tačiau Levino filosofijoje prie begalybės priartėjama per Kitą, per santykio su kitu žmogumi konkretumą – tiesioginis santykis nei su begalybe, nei su Dievu nenumatomas. Kitas į save įima begalybės idėją ir drauge yra manosios begalybės sąlyga. Filosofijoje, anot Levino, Kitas dažnai suvokiamas kaip kliūtis laisvei, supratimui, tobulumui, arba kaip terminas, patvirtinantis baigtinę, mirtingą būtį, kitą atpažįstant arba kaip vergą, kolaborantą, arba Dievą, galintį išgelbėti (Levinas 2008: 15–16). Tačiau Levinas Kitą siekia ne apibrėžti, ne aprašyti jį kaip fenomeną ar objektą. Pastebimi mano ir Kito kiekybiniai skirtumai yra tik reliatyvūs skirtumai. Kitas, kitybė Levino filosofijoje nenurodo į egzotinį kitą. Kito skirtumas yra tiesiog pats Kito neredukuojamumas į tą patį, tai, kad Kitas *nesutampa* su manimi (ir su kitu Kitu). Reliatyviai skirtumai gali būti vos pastebimi, tačiau Levinui loginis, abipusis, rūšinis skirtumas nėra svarbus. Jo filosofijoje bet koks kitas yra radikaliai Kitas. Kitas visados yra „absolūtus skirtumas“ (Levinas 2007: 194). Būtent per Kitą kaip visiškai kitą (kaip skirtingą kitą), per Kito veidą sutinkama begalybė, man tampa nesusu-interesuotu [*désintéressement*], drauge tampa manosios begalybės galimybės prielaida.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad Levino brėžiamas Kito absoliutus skirtumas yra įmanomas tik etinėje, o ne ontologinėje plotmėje. Ne ieškant Kito apibrėžimo, bet nusakant susitikimo su Kitu sąlygas. Ne *kas yra Kitas*, o *kaip* jis sutinkamas. Būtent todėl tokia svarbi yra leviniška veido samprata, kuri kartais klaidingai aiškinama kaip kūniška kito patirtis, nors čia veikiau reikėtų kalbėti apie nematomą Kitą, apie išraišką, veido epifaniją, imperatyvą „Nežudyk“.

Kito begalybė, jo „nematomumas“ leidžia Mickūnui tvirtinti, kad Levinas, nusakydamas, kas yra Kitas, peržengia patirtį ir įteisina spekuliatyviąją teologiją. „‘Kitas’ esą neturi jokių ypatybių, nors jis iš manęs reikalauja pripažinimo, paklusnumo, pagarbos, pasiteisinimo. Toks ‘kito’ nepibrėžtumas siejamas su tuo, kad jis yra ‘begalinis’“ (Mickūnas 2011b: 9). Kitą nusakydamas kaip nematomą, kaip pėdsaką, Levinas išties nurodo esant specifinę jo patirtį. Tiek, kiek patyrimas suprantamas kaip patyrimas mano sąmonėje, o drauge nurodantis į atitikimą, tiek Levinui yra Kito kitybės panaikinimas, Kito užgrobimas. Tačiau jei Kitas nėra patiriamas, jei Kitas, jo veidas yra nematomas, kaip galiu kalbėti apie jį ar su juo apskritai? Ar Kitas sutinkamas anapus patirties? Arba, kaip klausia Mintautas Gutauskas, „[k]aip man, t. y. mano patirčiai, yra duota tai, kas yra man neprieinama“ (Gutauskas 2010: 249). Šią problemą kritikuodamas Leviną paliečia ir Derrida⁵ (Derrida 2005: 153–154). Ar tai dar fenomenologija, ar jau fenomenologijos riba? Ar begalybę suprantant ne

kaip duotybę ar dievybę, o kaip ateinančią iš Kito veido, išvengiama spekuliatyvumo? Manytume, kad Levinas savo filosofijoje neseka tradicine, siaura patyrimo samprata, patyrimą suprantant tik kaip suvokimą, išgyvenimą ar kantiška prasme – kaip transcendentalinių patyrimo sąlygų aprašymą. Leviniškai suprantama patirtis – tai ir įvairių atsiveriančių prasmų patirtis. Viena iš tokių patirčių – susitikimas su kitybe, Kitu. Taip kitybės patirtis, patyrimas kažko visiškai kitko, skirtingo, yra pati radikaliausia patirtis. Įdomu tai, kad vėlesniuose savo tekstuose Levinas vengia įvardyti, kad Kitas yra patiriamas, tačiau dažniausiai patirtis ir susitikimas yra vartojami sinonimiškai. Susitikimas su Kitu, net jeigu jo negaliu apimi savo sąmone ir paaiškinti, yra patirtis, nors ši patirtis yra ir kitokio pobūdžio. Tai kitybės patirtis, paženklinta metafizinio geismo, geidžiamos prasmės kaip mano paties perviršio ženklu. Susitikimas su Kitu Levinui apskritai tampa visos patirties sąlyga.

Taigi Levinui rūpi ne tik fenomenologinių sąlygų, kaip sutinkamas Kitas, aprašymas, bet ir šio susitikimo prasmė, kuri Levinui turi etinį aspektą. Kadangi begalybės transcendencija Levinui yra santykis su Kitu, už jį prisiimant atsakomybę, abstrakti begalybės idėja yra ne būtiškoje, bet socialinėje plotmėje. Tiek, kiek ji iškyla susidūrus su Kitu, per Kito veidą, Levino filosofijoje išveda link intersubjektyvaus socialinio santykio [*rapport social*]. Toks santykis su transcendencija pranoksta pažintinį santykį, kuris Levino filosofijoje suprantamas kaip prievarta (Levinas 1987: 20–21). Kitas, jį suvedant į Tą Patį, yra panaikinamas, o Levinas etinį santykį pamato kaip vienintelę galimybę išsaugoti kitybę.

⁵ Plg. Keršytės (Keršytė 2008: 88–89) ir Gutausko (Gutauskas 2010: 247–248) analizę.

Etika ir galios diskursas

Interpretuojant Levino filosofiją, kartais jo etika kaip pirmoji filosofija ir atsakomybė Kito akivaizdoje suprantami kaip galios diskursas, kaip hėgeliškos pono ir vergo dialektikos variantas. Žvelgiant iš Mickūno pozicijos, susitikimas su Kitu, atrodo, atveda prie *klausinėjančios ir abejojančios* filosofijos ribos. Ar į mane besikreipiantis, mane užklumpantis Kitas čia nėra tik paslaptinga postuluojuama galia? Mickūnas, Levino begalybės sampratą tapatindamas su visuotinumą siekiu, jo filosofijoje galią atpažįsta ateinant iš begalybės ir iš Kito. Tuo sekant, Mickūno filosofijoje galima išskirti dar bent dvi Levino filosofijos silpnynes. Pirma, Kitas pamatomas kaip man diktuojantis iš begalybės ateinančius nurodymus, kurių negaliu nei užklausti, nei jiems nepaklusti, negaliu nei jų suprasti, nei juos išpildyti. Kito reikalavimai ir atsakomybė jo akivaizdoje yra begaliniai ir niekada negali būti išsemti. Tai, kad čia pasirenkama už mane ir aš neturiu galimybės išvengti, Levino žodžiais tariant, „po oda palendančios atsakomybės“, Mickūnas interpretuoja kaip hėgelizmą, vergišką mano situaciją Kito (pono) akivaizdoje. Tai rodo esant ne dialoginį pokalbį, esmingą sokratiškai tradicijai, o iš Kito ateinantį galios santykį. Kitas mane pavergia. Visoje metafizikoje, o ne tik Levino filosofijoje, atpažįstamos galios struktūros Mickūnui taip pat leidžia daryti prielaidą, kad apskritai joks metafizikas negali būti filosofas. Knygoje *Filosofijos likimas*, skirdamas filosofinę ir nefilosofinę žmogaus sampratą, Mickūnas pastarąją apibūdina kaip tokį žmogų, kuris „palenktas kam nors...“ (Mickūnas & Šliogeris 2009: 39). Levinas,

anot Mickūno, išsivaduoamas iš filosofijos ir ją atmesdamas, paklūsta judaistinės tradicijos tvarkai⁶: jis „negali sykiu įveikti savosios tradicijos, kurioje „privilėjimas“ ankstesnis už viską, kurioje visas matuojama paslaptinė begalybe, „laisvai“ kuriančia Kitą. Šitaip aukščiausiam asmens kultū tradicijos lygmenyje vėl pasirodo niekieno nesaistoma valia“ (Mickūnas & Šliogeris 2009: 40). Taip Levinas išsuka iš sokratiško⁷ klausinėjimo kelio: „Čia pasibaigia sokratiška tradicija, kuri reikalauja klausinėti ir abejoti viskuo, visomis tezėmis ir intencijomis, nurodančiomis į daiktus, sąryšius, jausmus, teorijas, vertes – į viską. Be klausinėjimo dingsta pati filosofija“ (Mickūnas 2011b: 9). Tačiau filosofinė laikysena yra nuolat klausiančio ir įvairias pozicijas laisvai svarstančio žmogaus būklė, o ne paklusimas įvairioms galios struktūroms.

⁶ Mickūnas nuolat pabrėžia Levino priklausomybę judaistinei tradicijai, tačiau visgi ši jo priklausomybė nėra savaimė suprantama. Tarkim, Davidas Banonas straipsnyje „Levinas mąstantis žydas ar žydų mąstytojas“ atkreipia dėmesį į tai, kad Levinas, stovėdamas dviejų – filosofinio ir žydiško – kelių sankryžoje ir naudodamasis perėjimu nuo graikiškos tradicijos prie filosofikai permaštytos biblinės – talmudinės tradicijos, atveria naujus, Kito link vedančius kelius (Banon 2009). Andrius Valevičius teigia, kad Levinas – tai filosofas be jokio paveldo, patyręs žydišką, krikščionišką, rusų rašytojų įtaką bei išgyvenęs sukrečiamas ir asmeniškai jį palietusias XX a. dramas. Tai filosofas iš niekur, praradęs paveldą, stovėjęs žmogiškumo praradimo akivaizdoje. Kai nebelieka nieko, į ką būtų galima atsiremti, būtina atrasti savo prasmę. Levino filosofiją Valevičius įvardijo kaip *išgyvenimo* filosofiją – praradus viską, lieka tik meilė ir kito žmogaus pripažinimas (Valevičius 2009).

⁷ Mickūnas, įsivaizduodamas tariamą Sokrato ir Levino susitikimą, rašo: „Kaip Sokratas pradėtų: „Mano mielas Levinai, girdėjau, jog aptikai būtų anapus visų esinių, kuri yra begalinio gėrio šaltinis; ar galiu tavęs paklausti?“ (Mickūnas 2009: 222). Čia galima pasakyti, kad Levinas kalba ne apie būti, bet apie *kitą nei būti*, būtent – Kitą asmenį.

Antra, Mickūnas tvirtina, kad iš begalybės išvedami moraliniai principai lieka visiškai nesuprantami ir niekaip nepatiriami: „begalybė negali būti tikslas, nes ji nenurodo krypties“ (Mickūnas 2010: 107). Levino teigiami principai pamatomi kaip visuotiniai ir universalūs, o tokiu atveju ir „jo visata irgi turi būti paremta kokia nors visuotine tvarka, nes be jos nėra visuotinum“ (Mickūnas 2011b: 12). Ši visuotinė tvarka, „moralės voratinklis“ panaikina ir užslepia kitybę, panaikinamas pasaulio „kitoniškumas“, pasisavinami daiktai bei įvykiai. Bet kokį bendrybės ir visuotinybės siekį laikydamas filosofine klaida, Mickūnas teigia, jog čia „[b]aigtinis ir klystantis žmogus visuotinį reikalavimą pakylėja iki tokio taško, kad tas reikalavimas tampa nebeprieinamas paties reikalaujančio patirčiai – kaip Levino, Deleuze, Foucault ar Bartheso begalybės“ (Mickūnas 2011b: 10). Tęsdamas toliau Mickūnas rašo, jog „Levino begalybė išvis negalėtų suprasti „vertės“, nes ta begalybė, kaip vertės pamatas, yra pakelta virš būties ir yra tiek bendra, kad negali nieko konkretaus įvertinti“ (Mickūnas 2011b: 11). Ši nepatiriamą išankstinę duotį Levino filosofijoje tampa ir universaliu apriorinių vertybių pagrindu. Taigi Levino etika pamatoma kaip galiojanti visuotinai bei neatsižvelgianti į pasaulio įvairovę. Taip ji lieka pernelyg abstrakti ir neaiški. Kritikuodamas etikos pirmumą prieš būtį, Mickūnas laikosi nuomonės, kad tai yra įmanoma tik suasmeniniant visatą – etika negali būti abstrakti. „Jei absoliutus transcendentinis kitas yra pašalintas iš Būties, t. y. ontologijos, ir nėra jokių būdų įtrauktas į pasaulį, tai pasauliškas aš ir tu tegali veikti tik sutartinai su Būties poreikiais, realybe ar koks kitas

vardas ontologijai bebūtų parinktas. Negali būti jokio kito etikos reikalavimo kaip laikinas, suderintas su elgesio taisyklėmis“ (Mickūnas 2009: 220-221). Leviniškoje atsakomybės sampratoje Mickūnas, remdamasis Alphonsu Lingiu, išvelgia, jog Kito reikalavimai ir atsakomybė jam yra tušti, ir kadangi bet kuris veiksmas jau iš anksto pasmerkta kaip nepakankamas, tai mane verčia likti neveiklų. Alternatyvą tokiam mąstymui matydamas Lingio tyrimuose, Mickūnas teigia, kad „[a]not Lingio, jei filosofija ieško daikto savaime, tai jos paieška buvo nesėkminga, nes spekuliatyvūs teologai, tokie kaip Levinas, dėl nepasiekiamų būtybių „nepastebėjo“ štai čia ir dabar esančio daikto, žmogaus ir įvykio“ (Mickūnas 2011b: 11). Nors Mickūnas nurodo, kad Lingio filosofija orientuota į kosmologinį mąstymą ir yra abejinga ne tik metafizikai, ontologijai, epistemologijai, bet ir etikai, vis dėlto drauge teigia, kad Lingis atsakomybę siūlo sieti su betarpiška aplinka, konkrečiomis situacijomis. Pasak Mickūno, taip jis siekia suprasti ir atsižvelgti, ko reikia konkrečiam kitam konkrečioje situacijoje, o Levino begaliniai⁸ kaltinimai ateina iš anapusių ir lieka nesuprantami bei besąlygiškai reikalaujantys.

⁸ Mickūnas, lygindamas Lingio ir Levino pozicijas, prisimena Lingio komentarą apie Leviną: „štai Levinas sėdėjo Paryžiuje ir kontempliavo begalybę savo gan prašmatniame bute, geruose restoranuose ir puikioje kontoroje, bet jam nerūpėjo, ko reikia štai šiam gatvės luošiu, tam išalkusiam šuniukui ar sušalusiai katytei“ (Mickūnas 2011b: 12). Tokių laikyseną Mickūnas supriešina su Lingio klajonėmis Tailande ir egzotinių paukščių globa. Tačiau toks supriešinimas kelia abejonių turint omenyje tai, kad Levinas keletą metų praleido karo belaisvių stovykloje, o jo šeima Kaune buvo nužudyta pirmomis karo dienomis. Taigi klausimą galima pasukti kitaip ir klausiti, ar galima gretinti keliones po įvairius egzotinius kraštus ir karo baisumą patirti?

Tačiau ar Levino begalybės samprata išties gali būti tapatinama su visuotinybe? Ar Levino Kitas reiškia tik nurodymą, kad yra abstraktybė ir iš Kito ateinanti galia?

Levino filosofijoje, manytume, veikiau totalybė, o ne begalybė gali būti supranta kaip tokia tvarka, sistema, kuri teikia visa kam prasmę ir universalizuoja, kuri panaikina išorybės ir kitybės galimybę. Atskiri esiniai yra įtraukiami į didesnę visumą, panaikinama ir paneigiama jų nepriklausomybė ir individualybė. Straipsnyje „Laisvė ir įsakymas“ (Levinas 1987: 20–21) Levinas prievartiniu mąstymu vadiną visas racionalias sistemas, nes būtent jos paneigia individualumą jį suvedamos į universalumą. Visuotinumą sieki ir skirtumų panaikinimą Levinas atpažįsta visoje Vakarų filosofijos tradicijoje. Įdomu tai, kad pats Mickūnas, dar 1978 metais skelbtame tekste (Mickūnas 1978) išskiria du filosofavimo būdus: totalizuojantį ir „begalybinantį“. Čia su galios ir kontrolės diskursu, veikiančiu apibrėžtoje sistemoje, Mickūnas sugretina būtent totalizuojantįjį mąstymą, o „begalybinis“ mąstymas numato, kad kitas yra skirtingas, nėra man analogiškas. Būtent todėl, Mickūno teigimu, „kitas negali būti įtrauktas, sugriebtas ar suvestas į kokią nors sistemą (Mickūnas 1978). Klausinėjimo, ginčijimosi, kreipimosi, susitikimo procesą Mickūnas čia supranta kaip „begalybinimąsi“, pabrėždamas, kad kitas, palikdamas pėdsaką, išskyla anapus mano pamąstytos minties. Tam veikiausiai pritartų ir Levinas. Visgi vėlesniuose savo tekstuose Mickūnas levinišką atsakomybės sampratą laiko pernelyg neapibrėžta, abstrakčia ir pasigenda aiškių elgesio taisyklių. Tačiau būtent tai, kad jų

nėra, leidžia išvengti galios diskurso, kuriuo Mickūnas vėlgi linkęs kaltinti Leviną. Teigdamas metafizikos pirmenybę prieš ontologiją bei etiką kaip pirmąją filosofiją, Levinas nesiekia įtvirtinti etikos kaip taisyklių ir nuorodų visumos ar sukurti naują etiką ar moralės sistemą. „Mano uždavinys nėra kurti etiką. Mėginu tikrai ieškoti jos prasmės“ (Lévinas 1994: 91). Jo etinis projektas yra grindžiamas būtent nuolatinė pastanga, geismu – tokiu atveju negalima kalbėti apie baigtinį pagrindą ar visuotinį „moralės voratinklį“. Moralė Levino filosofijoje nėra temizuojama (tik tiek, kiek ji užrašoma) – visų pirma dėl jau minėto Kito begalybės matmens bei mano begalinės atsakomybės (dar kiti du svarbūs taip pat netemizuojami bei nereprezentuojami elementai – mano pasyvumas bei mano ir kito artimumas).

Mickūno kritika, nukreipta į Levino visuotinio diskurso siekį, veikiau tikėtų Hegeliui, nes pastarasis siekia totalios visa apimančios tiesos. Levinas kritikuoja tokį santykį, kuris Kitą būties vienovės labai gražina į Tą Patį. Asimetrinis mano ir kito santykis, apie kurį kalba Levinas, nenumato hėgeliškos pono – vergo dialektikos, nėra šio santykio apvertimas. Hegelio filosofijoje skirtumai galiausiai išnyksta tapatybėje, tai judėjimas link totalybės ir Absoliuto. Levino kryptis, priešingai, veda link begalybės ir Kito žmogaus kitybės, etiką parodant kaip galimybę išsaugoti skirtumus ir kitybę. Pasak Coheno, „Levino fenomenologija <...> vedama išorybės, kuri lieka visiškai išoriška, geismo ir todėl siekia *išsilaisvinimo*, o ne totalybės, vienovės, uždarumo *realizavimo*, skirtumų tapatybės tame-pačiame. <...> Tačiau Levino kelionė

nėra apverstas hėgelizmas, užsibaigiantis neapibrėžtoje būtyje“ (Cohen 1994: 134-135). Metafizinis geismas parodo subjekto išsivadavimą iš egoizmo, veda iš subjekto vienatvės link Kito. Geismas ne panaikina transcendenciją ir kitybę, o išveda į išorybę ir kitybę, drauge išsaugodamas skirtumą ir nepradingdamas tapatybės žaismėje. Tai intencija, einanti anapus intencijos.

Levino atrandama filosofijos prasmė (filosofijos po metafizikos, o iš dalies ir po fenomenologijos) – per etiką aptinkama transcendencija. Etinis santykis, priešingai nei ontologinis, metafizinę transcendenciją gali išsaugoti per atsakomybę, kuri yra neadekvati turimiems įsipareigojimams. Levino filosofijoje atsakomybės nereikia suprasti kaip ontologinio įsipareigojimo – tai būtų vėlgi grįžimas į išankstinėmis struktūromis grindžiamą sistemą, į totalybę. Levinui atsakomybė yra toks To Paties ir Kito skirtumas, kuris pasirodo kaip neabejingumas (Levinas 2008: 58). Tai, kad negaliu šios atsakomybės išvengti, yra *etinė*, o ne *ontologinė* negalimybė. Leviniškoje atsakomybės sampratoje nėra determinizmo, kaip nėra ir baimės ar išorinės bausmės. „Jei tai būtų reali negalimybė, atsakomybė būtų tik ontologinis būtinumas. Tačiau „grynai etinė“ negalimybė nėra paprastas ontologinės negalimybės atpalaidavimas“ (Levinas 2008: 198n2). Likdami nuošalyje nuo etinės negalimybės, mes *visada* turime galimybę pasielgti vienaip ar kitaip. Tačiau žvelgiant iš etinės perspektyvos toks išsisukimas yra neįmanomas, nes net ir likdamas abejingas jau esi santykiyje nuo to momento, kai Kitą pamatai. Šia prasme kitybė negali būti panaikinama – gali kitą nužudyti, bet jo kitybė tebepersekios.

Nepaisant to, kad Levinas nekuria naujos etikos ir neįveda jokių taisyklių, atsakomybė jam nėra abstrakti, ji visada singuliari. Santykis veidas į veidą nurodo esant tiesioginį artumo santykį, neįtarpintą pasaulio. Tai ne ėjimas ta pačia kryptimi, bet ėjimas link kito (Levinas 2007: 61). Kito veidas – konkretus kitas žmogus su jo konkrečiais poreikiais. Nenumatydamas simetriško santykio su Kitu, Levinas teigia, kad Kito *kreipimasis* tampa mano atsakomybės šauksmu. Būti atsakingam – būti pasirinktam. Levino subjektas yra ne *ego cogito*, bet kalbantis „aš“. Ryšys su kitu asmeniu užsimezga tiesiog pasakant: „Štai aš!“ [*me voici*]. Santykis su Kitu kaip pašnekovu Levinui pranoksta ontologiją (Levinas 2007: 47–48). Pasakyti „štai aš“ reiškia ne tiek pranešti apie savo egzistenciją, kiek atsakyti kitam. Kitą galima ignoruoti ir nuo jo nususukti, tačiau tai jau niekada nebus neutralu – jau buvai pamatytas, jau pasiekė Kito kreipimasis. Atsakomybė Levinui – kaip sakymas ankstesnio už tai, kas pasakyta. Čia Tas Pats yra ne siekiantysis, o pasiektasis, aplankytasis, „užkluptasis“, „apsėstasis“. Kitas kreipiasi taip, tarsi jis, jo kitybė būtų, anot Levino, mano reikalas. Tačiau tai yra ne konkretus nurodymas, o veidas, pati išraiška, kuri yra reikalaujanti: „Kito asmens išraiška yra tai, kas man liepia jam tarnauti“ (Lévinas 1994: 101). Kito pasirodantis veidas priešais mane visad esti sakymas. Kitaip tariant, pats sakymas, kreipimas į mane yra be galimybės išsisukti – net ir nususukdamas jau atsakau. Šis prašymas, maldavimas virsta absoliučiu reikalavimu – esu pasirinkamas būtent aš, iki man sutinkant būti pasirinktam. Tačiau tai absoliutus reikalavimas ne

ta prasme, kad Kitas gali iš manęs visko reikalauti, o turint omenyje tai, kad aš, mickūniškai tariant, jau esu „išvėlęs“ į jo pasaulį, Kitam atsakau net ir likdamas abejingas. Tačiau artimu Kitas man tampa tik tiek, kiek aš esu už jį atsakingas. Artimo artumas – tai pati manoji atsakomybė už jį – „priartėti reiškia būti savo brolio sargu, būti jo įkaitu. Tai ir yra netarpiškumas“ (Levinas 2001: 189).

Išties galima sutikti, kad Levinas nutolsta nuo sokratiško dialogo, tačiau kita prasme, nei teigia Mickūnas. Sokratiškas mokymo metodas majautika turi ne tik mokymo ir „leidimo gimti tiesai“ momentą, bet ir tai, kad sokratiškame dialoge nauja tiesa neatsiranda. Levino įsitikinimu, Sokrato mokymas paremtas To Paties pirmumu: „iš Kito negaunama nieko, tik tai, kas yra manyje“ (Levinas 2007: 43). Mokymasis kaip atsiminimas nenumato išorybės – čia kiekvienas žmogus suprantamas lyg užbaigta ir nesikeičianti monada. Taigi ir sokratiškoje laikysenoje atpažįstama filosofijos kaip savipakankamumo, kaip egoizmo ir egologijos samprata. Kita vertus, reikia turėti omenyje ir tai, kad ne kiekvienas susitikimas ir Levinui yra tokios prasmės sąlyga, o tik išsivaduojant iš egoistinio *pats*. Tik tampant atviram Kito veidui galima kitybė.

Prasmės paiešką matydamas kaip tai, kas vienija Atėnus ir Jeruzalę, filosofiją ir Bibliją Levinas laikosi nuomonės, kad „[a] biem atvejais kalbama apie prasmę, apie prasmės pasirodymą: ar būtų tai, ką graikai vadino *pagrindu*, ar tai, kas Biblijoje pateikiama kaip santykis su artimu“ (Levinas & Guwy 2007: 123). Naujų prasmės matmenų atskleidimas Levinui yra esminis

ir pačios fenomenologijos bruožas (būtent todėl negalima kalbėti apie siaurą patirties sampratą). Jam fenomenologija – tai „*daiktų-savaime* sugražinimas į jų reikšimosi, jų fenomenalumo akiratį, tai leidimas reikštis pačiam reikšimuisi už besireiškiančios kasybės ribų, net jeigu jis ir nepalieka savo modalumo pėdsako žvilgsniui atveriamoje prasmėje“ (Levinas 2001: 213–214). Intersubjektyviame santykiyje prasmė nėra iš anksto duota, ji steigiasi būtent susitikimo su Kitu momentu. Nei Kitas be manęs, nei aš be Kito negaliu aktualizuoti prasmės. Taigi Mickūnas, kritikuodamas levinišką dialogo sampratą ir kaip pagrindinį trūkumą įvardydamas tai, jog šiame dialoge neatsiranda naujos prasmės, atrodo, iš akių išleidžia tai, kad prasmė, atsirandanti veidas – į veidą su Kitu, galimà tik įvykstant šiam susitikimui. Kito kreipimasis, iš Kito ateinanti prasmė yra ankstesnė už mano prasmės steigimą [*Sinngebung*] ir nepriklauso nuo mano iniciatyvos – „paliepiamas į mano sąmonę įsmuko kaip vagis, kontrabanda“ (Levinas 2008: 13). Tačiau tai nereiškia, kad aš tiesiogiai perimu ir Kito ateinančią prasmę.

Levino mąstyme galima įžvelgti analogišką siekį kaip ir Mickūno – išvengti galios diskurso, kuriuo persmelkta Vakarų filosofija. Tačiau Levino filosofijoje kelias veda per etinį atsakomybės santykį, o Mickūnas tokį išėjimą randa per erotinį estetinį filosofinį kosminį šokį. Jis, kaip ir Lingis (o iš dalies ir vėlyvasis Heideggeris), linksta prie estetinio pasaulio patyrimo: „[k]osmose skriejantys ir kartas nuo karto laikinai susijungiantys įvykai vėl dingis, išsilies, nepalikdami jokių pėdsakų. Todėl jie vertingi“ (Mickūnas 2011b: 12).

Pasiūlant šoki kaip galimybę išvengti ontologijos ir prievartos, atrodo, išsprūstama iš galios diskurso, tačiau ar tai yra ištis vienintelė ir ar tikrai pozityvi galimybė, visgi lieka atviras klausimas.

Mickūnas, laikydamasis griežtos filosofinio ir nefilosofinio mąstymo perskyros, Leviną mato ne tiek kaip filosofą, į savo mąstymą įtraukiantį religinius momentus, o kaip teologinį mąstytoją, negalintį iki galo išsivaduoti nuo filosofijos. Tekste „Nuo būties prie etikos“ Levino poziciją vadindamas „etine aistra“ Mickūnas teigia, kad nepaisant artimumo Heideggerio filosofijai (ypač subjekto kaip klausinėjančio būti sampratai), Levinas neranda atsakymo į jam svarbiausią klausimą: kaip suprasti etiką kaip fundamentalią filosofiją. Mickūnas Levino nenuoseklumą atpažįsta tame, kad šis, atmesdamas Vakarų filosofinę tradiciją, visgi grįžta prie platoniškos gėrio idėjos (Mickūnas 2012). Tačiau Levino tikslas yra parodyti, kad filosofija gali būti tiek etiška, tiek ontologiška, tiek graikiška, tiek ne graikiška. Taigi esminiu Mickūno ir Levino filosofijų skirtumu galima teigti esant būtent skirtingas filosofijos sampratas. Mickūnas filosofinį mąstymą siekia apvalyti tiek nuo transcendencijos matmens, tiek nuo etikos, o Levinas šiuos elementus siekia išsaugoti. Pačios ontologijos, nors ir kritikuodamas jos filosofinį pirmumą, Levinas neatmeta, o ją interpretuoja etiniame kontekste. „Aš siekiu parodyti, jog žmogaus santykis su kitu yra ankstesnis už jo ontologinį santykį su juo pačiu (egologija) arba su daiktų totalybe, kurią mes vadiname pasauliu (kosmologija)“ (Levinas & Kearney 1986: 21). Levinas etiką mato kaip pirmąją filosofiją, ir nors „užmiršta“,

ji persmelkia metafiziką. Priešingai nei metafiziką atmetantis Mickūnas ar dauguma metafizikos kritikų postmodernistų, Levinas siekia ne atlikti destrukcijos ar dekonstrukcijos judesį, bet išvelgti pozityvią metafizikos prasmę bei išryškinti, kad joje 'įrašytas' Kito, transcendencijos ilgesys ir nuojauta. Leviniška laikysena, išskleidžiama veikaluose *Totalybė ir begalybė* bei *Kitaip negu būtis, arba anapus esmės*, pasinaudojant Edith Wyschogrod terminu, gali būti įvardijama etine metafizika (Wyschogrod 2000). Šis Levino grįžimas prie metafizikos nėra grįžimas į ikiheidegerinę filosofiją. Heideggeris metafiziką įvardija kaip onto-teo-logiją ir pasiūlo fundamentinės ontologijos kelią. Levinas pasirenka grįžti prie metafizikos, tačiau ne prie jos onto-teo-loginės dimensijos. Tai grįžimas jau patyrus „heidegerišką transformaciją“. Mickūnas, priešingai, linkęs metafiziką atmesti kaip ydingą, totalizuojantį mąstymą, paniekinantį pasaulį ir ieškantį pastovios prasmės tik anapus.

Levinas, nutraukdamas onto-teologinę tradiciją ir grąžindamas sokratišką gėrį anapus būties, išvengia ontologinio gėrio idėjos aspekto bei abstraktaus Platono sielos ir kūno dualizmo. Sokratiškas klausinėjimas yra klausinėjimas ne *apie būtį*, o apie tai, *kaip būti*. Levino etika kaip pirmoji filosofija taip pat klausia ne *kas yra būtis* ar kas yra pagrindas, bet „kaip tvėrdamas aš nežudau“, *kaip būti*. Taip, atkartodamas Heideggerio intenciją, o drauge ir jam prieštaraudamas, Levinas tvirtina, kad metafizikos klaida ne ta, kad ji netinkamai kėlusi būties klausimą, o ta, kad ne būties klausimas yra pirminis. Moralinės problemos yra *pirmesnės* už pagrindą, būties

klausimą. Mums artimiausia yra ne būtis, o tai, kad aš esu Kito įkaitas. Ir ne būtis užmiršta, o užmirštas Kito orumas. Tikras metafizikos užbaigimas yra etika, nes tik ji išsaugo kitybę (Levinas 2007: 300). Filosofijos išmintimi laikytas žinojimas, pažinimas bei supratimas, tačiau Levinas siekia aptikti gilesnę, už žinojimo ir pažinimo esančią dimensiją. Išmintis yra ne tik žinojimas, ji daugiau nei žinojimas. Būtent gėris, gerumas, anot Levino, yra tai, kas yra pirmiau / svarbiau nei pažinimas. Tai ne tiek išminties meilė, kiek meilės išmintis. „Filosofija yra meilės išmintis tarnaujanti meilei“⁹ (Levinas 2008: 162). Kaip nurodo Rogeris Burggraeve, meilės išmintis Levinui yra pirmiau nei išminties meilė, tačiau abi turi eiti drauge (Burggraeve 2002: 186). Tai gražina sokratiškąjį gėrio geismą be gėrio pažinimo imperatyvo. Levino filosofijoje gėris yra *iki* suprantat, kas yra gėris, iki keliant klausimą ir atsakant „kas yra būtis?“ Tai ne nutraukia klausinėjimą, bet yra pati klausinėjimo sąlyga.

Išvados

Tiek Levinas, tiek Mickūnas siekia išvengti totalizuojančio Vakarų filosofijos aspekto. Mickūnas, savo filosofijos sampratą apibrėždamas anapus ir be metafizikos, iš jos siekia pašalinti spekuliatyvumą bei išankstinę visa grindžiančią duotį. Levino filosofija taip pat nukreipta į totalizuojančio mąstymo kritiką, tačiau ji, priešingai, neatmeta nei metafizikos, nei religijos. Transcendencijos išsaugojimas Mickūnui

kelia įtarimų ir Levino etinėje metafizikoje jis išvelgia tiek spekuliatyvumo aspektą, tie dar vieną galios diskursą.

Tačiau Levino begalybės sampratą susiejant su spekuliatyvumu, specifinė Levino begalybės sampratos esmė išsprūsta – begalybė Levino filosofijoje nėra duota iš anksto, ji pasirodo intersubjektyviai, susitikime veidas į veidą su Kitu. Tai liudija ne Levino filosofijos spekuliatyvumą, bet fenomenologiškumą, išplečiant pačios fenomenologijos ribas ir į ją įimant prasmės patirtį. Tokia begalybė yra ne būtiškoje, o socialinėje plotmėje ir turi ne ontologinį, o etinį pobūdį. Taigi Mickūno siūloma patirties ir spekuliatyvios teologijos opozicija pernelyg supaprastina Levino išorybės mąstymą.

Savo ruožtu, specifiškumą praranda ir etinis santykis, jeigu jis tapatinamas su ontologine būtinybe ir suvokiamas kaip dar vienas galios diskursas bei moralinių nuorodų sistema. Filosofiją siedamas su nuolatinio klausinėjimu ir įvairių pozicijų užėmimu, Mickūnas levinišką etinį santykį bei atsakomybę Kito akivaizdoje mato kaip paneigiančius filosofiją ir vedančius link galios diskurso. Straipsnyje parodoma, kad priešingai – Levino etinis atsakomybės santykis siekia išsaugoti kitybę ir taip atskleisti pozityvią Vakarų metafizikos prasmę. Mickūno prieiga prie filosofijos yra veikiau estetinė kontempliacija ir kosminis šokis – jo pateikiama kritika nepaliečia Levino filosofijos esmės, kurios šerdis yra etinė metafizika.

⁹ *Sagesse de l'amour au service de l'amour.*

LITERATŪRA

- Bacevičiūtė, Danutė, 2005. Emmanuelio Levino juslumo etika. *Logos* 40: 40–52.
- Banon, David, 2009. Levinas, penseur juif ou juif qui pense? In *A Century with Levinas. On the Ruins of Totality*. Red. R. Šerpytytė. Vilnius: VU, p. 17–29.
- Boer, Theo de, 1986. An Ethical Transcendental Philosophy. In *Face to Face with Levinas*, red. Cohen, R. A. NY: SUNY.
- Burggraeve, Roger, 2002. *The Wisdom of Love in the Service of Love: Emmanuel Levinas on Justice, Peace, and Human Rights*. Vert. J. Bloechl. Milwaukee: Marquette University Press.
- Cohen, Richard A., 1994. *Elevations: the Height of the Good in Rosenzweig and Levinas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cohen, Richard A., 2010. *Levinasian Meditations: Ethics, Philosophy, and Religion*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Dekartas [Descartes], René, 1978. *Rinktiniai raštai*. Vert. R. Ozolas, G. Bartkus ir P. Račius. Vilnius: Mintis.
- Derrida, Jacques, (1967) 2005. Violence and Metaphysics: An Essay on the Thought of Emmanuel Levinas. In *Writing and Difference*. Vert. A. Bass. London: Routledge, p. 97–192.
- Gutauskas, Mintautas, 2007. Dialogas prieš dialogą E. Levino mąstyme „anapus patirties“. *Problemos* 71: 157–167.
- Gutauskas, Mintautas, 2010. *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jonkus, Dalius, 2009. *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*. Kaunas: VDU.
- Keršytė, Nijolė, 1999. Diakonija anapus dialogo. *Baltos lankos* 11: 63–83.
- Keršytė, Nijolė, 2008. Kitas tame pačiame ar priešais tą patį (J. Derrida ir E. Levinas). *Athena. Filosofijos studijos* 4: 62–104.
- Levinas, Emmanuel, 1987. *Collected Philosophical Papers*. Vert. A. Lingis. Dordrecht, Netherlands; Boston: M. Nijhoff.
- Levinas, Emmanuel, 1990. *Difficult Freedom: Essays on Judaism*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Levinas, Emmanuel. 1994. *In the Time of the Nations*. Bloomington: Indiana University Press.
- Levinas, Emmanuel, (1949) 1999. Kito pėdsakas. *Baltos lankos* 11: 43–62.
- Levinas, Emmanuel, (1982) 2001. *Apie Dievą, ateinantį į mūsų sąmąstymą*. Vert. A. Judžentytė, N. Keršytė, R. Matuzevičiūtė ir kt. Vilnius: Aidai.
- Levinas, Emmanuel, (1961) 2007. *Totality and Infinity: an Essay on Exteriority*. Vert. A. Lingis. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Levinas, Emmanuel, (1974) 2008. *Otherwise than Being or Beyond Essence*. Vert. Lingis, A. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Lévinas, Emmanuel, (1982) 1994. *Etika ir begalybė*. Vert. A. Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
- Levinas, Emmanuel; Guwy, Frances, (1986) 2007. Veido asimetrija. France'as Guwy kalbina Emmanuelį Leviną Nyderlandų televizijai (1986). *Baltos lankos* 24: 122–131.
- Levinas, Emmanuel; & Kearney, Richard, 1986. Dialogue with Emmanuel Levinas. In *Face to Face with Levinas*. Red. R. A. Cohen. Albany, N.Y.: SUNY Press, p. 13–33.
- Mickūnas, Algis, 1978. Two Philosophers of Lithuanian Origins: Emmanuel Levinas and Alphonso Lingis. *Lituanus: Lithuanian Quarterly Journal Of Arts And Sciences* 24(1) [žiūrėta 2012 m. gegužės 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lituanus.org/1978/78_1_04.htm>.
- Mickūnas, Algis, 2009. “Equivalence”. In *A Century with Levinas. On the Ruins of Totality*. Red. R. Šerpytytė. Vilnius: VU, p. 209–222.
- Mickūnas, Algis, 2010. *Summa erotica*. Vilnius: Apostrofa.
- Mickūnas, Algis, 2011a. *Eстетika. Menas ir pasaulio patirtis*. Vilnius: LLLI.
- Mickūnas, Algis, 2011b. Tarp filosofijos ir metafizikos. *Žmogus ir žodis* 13(IV): 5–12.
- Mickūnas, Algis, 2012. *From Being to Ethics* [žiūrėta 2012 m. balandžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://radikaliai.lt/sociopolis/708-from-being-to-ethics>>.
- Mickūnas, Algis; Šliogeris, Arvydas, 2009. *Filosofijos likimas*. Vilnius: Baltos lankos.
- Šerpytytė, Rita, 2007. *Nihilizmas ir Vakarų filosofija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Valeičius, Andrius, 2009. The Spiritual Legacy of Emmanuel Levinas. In *A Century with Levinas. On the Ruins of Totality*. Red. R. Šerpytytė. Vilnius: VU, p. 342–345.
- Wyschogrod, Edith, 2000. *Emmanuel Levinas: the Problem of Ethical Metaphysics*. New York: Fordham University Press.

E. LEVINAS AND LEGITIMATION OF ETHICAL PHILOSOPHY – AN ANSWER TO A. MICKŪNAS

Jolanta Saldukaitytė

Abstract. This article presents counter-arguments to Algis Mickūnas's critique of Emmanuel Levinas's ethical philosophy, delving into the question whether thinking based on radical exteriority can remain philosophy. First, Mickūnas argues that there is an erroneous speculation in Levinas's phenomenology which leads out of philosophy into theology. Second, he argues that the ethical relation, central to Levinas's thought, is but another ontological discourse of power.

The present article shows that Mickūnas's criticism comes from his concept of philosophy which is free from transcendence as well as Western metaphysics. The author argues that the specific notion of transcendence in Levinas is not the same as is found in speculative theology, which is concerned with God, but is rather the one required by the pursuit of phenomenological research of inter-subjectivity to its limits. The author also argues that the ethical metaphysics defended by Levinas is not the discourse of power nor does it reject Western philosophy. Rather, by recognizing the full significance of inter-subjectivity deeper ethical dimension of meaning is revealed, and hence Western philosophy is deepened and Levinas kept within the bounds of philosophy.

Keywords: Levinas, Mickūnas, phenomenology, metaphysics, ethics

Įteikta 2013 05 16